

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СХОДОЗНАВСТВА

Марія Ніколаєва

ВИВЧЕННЯ А.Ю.КРИМСЬКИМ НОВОЧАСНОЇ ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ СИРІЇ ТА ЛІВАНУ

Грунтовна праця А.Ю.Кримського “Історія нової арабської літератури (XIX – початок XX ст.)” – повне й сумлінне дослідження всього наявного матеріалу з історії новоарабської літератури. У ній використано величезну кількість фактичних відомостей про життя новочасного східного суспільства. Ця енциклопедична й багато в чому країнознавча робота відрізняється історико-економічним підходом до проблем культури, релігії і літератури. Новочасна художня література арабських країн постає як завершальна ланка єдиного ієрархічного ланцюга людської діяльності, як наслідок соціально-політичної активності, боротьби ідейних та естетичних тенденцій у суспільному житті арабських країн.

Характерне в цьому плані розуміння А.Кримським проблем культурного життя Лівану як частини Сирії, без чітких кордонів, але яка вирізнялася етнокультурними особливостями, пояснюваними економічними умовами більше, ніж релігійними й духовними факторами. В праці вжито визначення “Сирія халебська” та “Сирія ліванська”, Ліван сприймається як “досить самостійне князівство Сирії” тощо, однак фінікійське узбережжя вважається при цьому споконвічно ліванським [Крымский 1971, 120].

Навіть детально описуючи становлення особливого “Органічного статусу” Лівану 1864 р. [Крымский 1971, 282, 290 та ін.], вчений мовить узагалі про “сирійських арабів” чи то стосовно випускників єзуїтських та інших християнських коледжів Лівану, чи то левантинців Хомса [Крымский 1971, 360]. Йдучи за традиціями європейського, насамперед німецького сходознавства, яке досконало знав, він відзначає спільносирійські риси вдачі мешканців цього регіону – обдарованість, заповзятливість, працелюбність (посилаючись на Кремера [Крымский 1971, 326]), повторює оцінку німецького сходознавця Банзе щодо Бейрута, як “найосвіченішого міста Сирії, мозку Сирії” [Крымский 1971, 290], аналогічні висловлювання Ла-

мартіна й інших. Великий фактичний матеріал приводить вченого до протиставлення косного, ортодоксального мусульманського Дамаска динамічному ліванському суспільству в Бейруті середини XIX ст. [Крымский 1971, 409]. Даючи огляд основних жанрів у літературі XVII – початку XIX ст. – історіографії, духовної і художньої літератури в її народних і придворних формах, він пише про твори ліванських авторів-християн. І робить характерний висновок, що “відособити ліванську художню літературу 1820 – 1830-х років від загальних літературних течій іншої Сирії, дамаської, скажімо, не доводиться” [Крымский 1971, 300, 340].

Водночас у праці А.Кримського оцінка історико-літературного процесу на арабському Сході ґрунтується на традиційному протиставленні Європи, що сприймається як Захід, і Сходу, арабського й турецького, що сприймаються як аналогічний, якщо не ідентичний світ. Європоцентристські оцінки складають основу праці, базовий підхід дослідника до матеріалу. Основна теза зводиться до підтримуваної багатьма європейськими сходознавцями і арабськими діячами культури XIX ст. (Кремер, ал-Бустані й ін.) певності, що розвиток арабської культури й літератури має бути неодмінно поступальним і наслідувальним щодо західноєвропейської моделі. Європейські вчені й діячі культури як винятково позитивним явищем захоплюються здатністю сирійців засвоювати європейську культуру (див. цит. з Вольпея [Крымский 1971, 14Л]; Кремера [Крымский 1971, 326] та ін.) – таку ж оцінку дає і сам А.Кримський. Нукрі Ганем – європеїзований араб-сирієць, Герман Фархат – учений по-європейськи, “по-європейському освічене духовництво” – винятково позитивне явище [Крымский 1971, 61, 118, 126 тощо]. Подібні твердження вченого покликані засвідчити поступ у новоарабській літературі. “До засвоєння європейської цивілізації Сирія ще наприкінці XVII – на початку XIX ст. була підготовлена (виділення моє. – М.Н.) більше, аніж інші арабські землі...” [Крымский 1971, 223], “західні місіонерські школи ... встигли до 1880 – 1890-х років створити в Сирії в ж е широкі кадри людей, європейськи освічених і здатних влити нові сили у відроджувану новоарабську літературу” [Крымский 1971, 29Л] – характерні думки автора цього розлогого дослідження.

Таким чином, у праці А.Кримського в традиційному історико-географічному розумінні “Сирія” визначається як “велика територія без строго окреслених кордонів, що охоплює теперішню Палестину, Йорданію і невелику частину Південної Туреччини” (див. цит. з Халідова: [Крымский 1971, 8]). Традиційно мовиться в праці й про маронітів – основних суб’єктів літератури цього періоду; вони означаються як прихильники певного релігійного вчення – “нащадки монотелітів” [Крымский 1971, 122], і лише побіжно згадується, що вони, “як і інші арамейці Сирії”, розмовляли рідною сирійською мовою [Крымский 1971, 124].

У подальшому А.Кримський визнає, що “особливі багатовікові історичні умови життя Сирії з Палестиною виробили в насельників цієї країни досить оригінальний у розумовому та моральному відношеннях, своєрідний тип” [Крымский 1971, 319], і пише: “Араби Сирії, яким судилося відіграти передову роль в історії арабського відродження XIX ст., складають зовсім осібну арабську народність, яка значно різниться від усіх інших арабських груп. Це не чисті семіти, як бедуїни Аравійського півострова, і це не сприйняли семітизацію хаміти, якими виявляються араби-египтяни. Араби-сирійці – послідовна суміш і схрещення довгої низки народів: давніх фінікійян-ханаанців, арамейців, греків елліністичного періоду, греків-візантійців, арабів, як доісламських, так і ісламських, а в південній

Сирії (інакше Палестині) — ще й євреїв. За хрестових походів XI — XIII ст. сюди долучилася домішка західноєвропейська, переважно французька ... змішувалися з сирійськими арабами і венеціанці, і вірмени” [Крымский 1971, 320].

Проте в дослідженні ці положення автор принципово не враховує, а ратує за прискорене запозичення жителями Сирії досягнень європейської культури як запоруки їхнього естетичного поступу.

Сучасні вітчизняні дослідження мають маронітів за нащадків фінікійців, які змішалися з арамейцями Сирії і яких асимілювали араби, особливою етноконфесіональною спільнотою. «Маронітська громада склалася не від злиття корінного ліванського населення фінікійського походження з арамейськими прибульцями з півночі Сирії. У формуванні громади взяли участь чимало інших етнічних елементів — ті, кого автори хронік називають “хараніка”, “джаралджима”, “мардаїти” .., “гаргумаїе” — групи християн, що в різний час знайшли прихисток у горах Лівану».

Характерно, що на відміну від арамейців власне Сирії, які досить швидко перейшли на розмовну арабську мову й асимілювалися, мовою літургії маронітів Лівану була й лишається сирійська. Процес арабізації в них, на думку деяких вчених [Родионов 1982, 20], затягнувся від XIV до XVIII ст.

Тож закономірним видається факт, що один із засновників новоарабської літератури Герман Фархат (1660 — 1732) — маронітський архієпископ, володів окрім арабської, сирійською та італійською мовами, вивчав у далекій гірській обителі Лівану — французьку й латину. Саме ці філологічні джерела, схоже, заклали стильові підвалини новоліванської прози, зароджуваної, як зазначив А.Кримський, тоді ж (XVII — початок XVIII ст.) [Крымский 1971, 131]. Те, що це характерний приклад, а не рідкісний випадок окремого ерудита, підтверджує і зауваження А.Кримського, що чимало арабських письменників XVII — XVIII ст. отримували аналогічну освіту й “цінні тим, що донесли відому західницьку традицію аж до XIX ст.” [Крымский 1971, 138].

Естетичні критерії ліванських і сирійських маронітів, що зберегли після мусульманського завоювання релігійні обряди і до певної міри й мову, мають вивчатися як продовження доарабської елліністичної та візантійської культурної традиції.

Водночас традиційний європоцентризм механічно накладає “досягнення європейської цивілізації”, починаючи з епохи Відродження і далі, Нового часу, на східне “відстале” суспільство, забуваючи, що саме Відродження прийшло з цього “відсталого Сходу” до Європи, Флоренції та Венеції як блискучий світ, відкритий рицарями хрестових походів.

Досліджуючи розвиток новочасної арабської літератури, слід зважати на драматичність зіткнення цього Сходу — з його трьохтисячолітньою філософсько-естетичною традицією — з антидуховністю і прагматичністю нових “західних” капіталістичних відносин, з осміяною ще Вольтером концепцією “все на краще в цьому кращому зі світів”, поставив під сумнів тезу про благодатність процесу поступального.

А оцінюючи величезну увагу А.Кримського, виявлену в його “Історії...”, до широкої фактографії релігійного життя регіону, слід пам’ятати, що “в історії культури кордони пролягають суттєво інакше, ніж в історії релігійних учень” [Аверинцев 1988, 8]. Варто зважати на основоположну тезу С. Аверинцева про єдність духовно-естетичної культури цього розлогого ареалу між Римом і Месопотамією, що тривав у ранньохристиянських

культурах, сирійсько-коптському маніхействі й Візантії. Прямими спадкоємцями цього духовно-естетичного комплексу є ліванські християни східних церков. З огляду на це варто розглянути і сам термін “Схід” не у географічному, а у духовному його значенні, де критеріями були б вартісні орієнтації митця на приналежність до певної культури, його ідеологічні, філософські й естетичні ідеали. Про незадовільність терміну “християнський Схід” мовиться в працях С.Аверінцева, присвячених ранішим періодам розвитку цього широкого ареалу. Однак досі щодо арабської культури це питання не ставилось.

У дослідженні проблем сирійсько-ліванської літератури мусить враховуватися положення про середземноморську спільність, єдність культурних традицій даного регіону, що пояснює багато явищ його культури й літератури. В контексті цього традиційно прийнята концепція арабського літературного, під європейським впливом, Відродження, яка знайшла відображення і в праці А.Кримського “Історія нової арабської літератури”, потребує подальших комплексних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

Аверинцев С.С. 1988. “На границе цивилизаций и эпох: вклад восточных окраин римско-византийского мира в подготовку духовной культуры европейского Средневековья”. Восток — Запад. Москва.

Крымский А.Е. 1971. История новой арабской литературы (XIX — начало XX в.). Москва.

Родионов М.А. 1982. “Марониты”. Из этноконфессиональной истории Восточного Средиземноморья. Москва.

